

Osmanlı Devleti'nin Çekirge Afeti ile Mücadelesinde Bir İşgücü Olarak Amele Taburları

Serap Taştekin¹

Öz

Çekirge istilası, Osmanlı Devleti tarihinde farklı bölgelerde sık rastlanılan bir hadisedir. Biyolojik afetlerden kabul edilen ve pek çok bölgeyi etkisi altına alan çekirge afetiyle mücadele için çeşitli tedbirler alındı. Hububatın yok olmasına ve kıtlığa sebebiyet veren bu afetle baş etmek için Çekirge Kanunnameleri hazırlayan Osmanlı yönetiminin karşısına çıkan en büyük sorunlardan birisi, mücadelede kullanılacak işgücü oldu. Çekirge ile mücadelede çeşitli istihdam kollarından faydalandı. Bunlardan ilki, istilaya uğrayan mahallerdeki ahaliydi. İskân olan yerlerde ahali çekirge itlafına katılırken, bunun dışındaki mahaller için ek işgücü gerekti. Ahalinin mücadelede yetersiz kaldığı veya iskân olmayan yerlerdeki çekirge istilasının bertaraf edilmesi için başvuru işgücü ise amele taburları oldu. I. Dünya Savaşı sırasında geri hizmet birlikleri olarak hazır tutulan ve karayolu, demiryolu yapımı, ağaç kesimi, imar faaliyetleri, maden işleri gibi hizmetlerde çalışan amele taburlarından çekirgeyle mücadelede sıkça yararlandı. Bu çalışma, amele taburlarının çekirge afetiyle mücadeledeki yerinin ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın metodolojisinde çekirge afeti yönetimi için hazırlanan hukuki düzenlemelerden Çekirge Kanunnameleri ve takviye alınan amele taburları ile ilgili Osmanlı arşiv belgeleri taranarak, bu birliklerin nasıl görevlendirildiği incelenmiştir. Amele taburlarının çoğunluğu silahlı alınmayan erkeklerden oluştuğu için, çalışma zamansal olarak I. Dünya Savaşı dönemi ile sınırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Amele Taburu, Biyolojik Afet, Çekirge İstilas, Osmanlı

Labor Battalions as a Work Force in the Struggle of the Ottoman Empire Against Locust Plague

Abstract

Grasshopper infestation was a frequent event in different regions in the history of the Ottoman Empire. Various measures were taken to combat the locust plague, which was considered one of the biological disasters. One of the biggest problems faced by the Ottoman administration, which prepared Locust Laws to cope with this plague that caused the destruction of grain and led to famine, was the workforce to be used in the struggle. Various lines of employment were used in the fight against locusts. The first of these was the inhabitants of the infested areas. While the inhabitants of the infested areas participated in the locust culling, additional labor was required for other areas. The labor battalions constituted the labor force that was employed in order to eliminate the locust infestation in places where the people were insufficient in the struggle or where there were no settlements. During the First World War, the battalions of workers used in the fight against locusts. This study is important in terms of revealing the place of labor battalions in the fight against the locust plague. In the methodology of the study, the Ottoman archive documents related to the Locust Laws, which are among the legal regulations prepared for the management of the locust plague,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Anabilim Dalı, Edebiyat Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya
e-posta / e-mail: seraptastekin@selcuk.edu.tr, ORCID-ID: 0000-0002-0854-8623

and reinforced labor battalions as well as how these units were assigned were examined. Since the majority of the labor battalions consisted of men who were not mobilized, the study was temporally limited to the period of World War I.

Keywords: Biological Disaster, Disaster Management, Labor Battalion, Locust Infestation, Ottoman

1. GİRİŞ

İnsanoğlu, sağlığını ve iktisadi hayatını etkileyen pek çok doğal afetle karşılaşmaktadır. Deprem gibi yer kaynaklı afetler ile sel, kuraklık gibi atmosfer kaynaklı doğal afetlerin yanı sıra; biyolojik kökenli afetler de insan hayatını tehdit eden boyutlarda yaşanmıştır. Olağanüstü iklim koşulları, hayvanlar arasındaki salgın hastalıklar gibi sebeplerle ekolojik dengenin bozulması ve buna bağlı olarak zararlı haşerenin sayısının artmasıyla durumun hububata zarar verecek boyuta gelmesi, biyolojik kökenli afetlerden sayılmaktadır. Çekirgeler toprağa gömdükleri yüksük isimli yumurta torbaları vasıtasıyla çoğalıp sürfe adı verilen kurtçuk halindeki yavrularının kısa sürede büyümesiyle kanatlanarak göç etmeye başlarlar (Sarıçelik, 2017). Yavru bir çekirge bile bir günde kendi ağırlığı kadar besin alır. Bir çekirge sürüsünde 20 milyon ile 100 milyar arasında çekirge bulunduğu dikkate alındığında, sürünün ağırlığı 10 bin ile 40 bin ton olarak ölçülebilir ve aynı ağırlıktaki tahıl ürününe zarar verebilecek potansiyele ulaşırlar (Aydın, 2018). Hızlı çoğalmaları ve uçabilmeleri nedeniyle kısa sürede büyük bir tehlikeye dönüşen çekirgeler, metrekarede iki yüz, kilometrekarede ise iki yüz milyon sayıya ulaşabilirler (Gökmen, 2010). Orta yaşta bulunan ve akın halindeki çekirge sürüsünün ağırlığı 100-120 ton gelebilir, hatta bazı sürülerde ağırlık 250-300 tona ulaşabilir.

Tarihi çok eskilere dayanan çekirge istilaları Avrupa kıtasında da zaman zaman etkili olan büyük felaketlere dönüştü. Kayıtlara göre, Rusya'nın Avrupa topraklarında 1008-186 yılları arasında 69 çekirge istilası yaşandı. 1569 yılı Macaristan, Avusturya, Bavyera, İsviçre ve Fransa toprakları çekirge istilasına maruz kaldı. Almanya'da 1333-1859 yılları arasında, Güney Afrika'da 1800-1861 yıllarında, Fas'ta 1608, 1652 ve 1659'da, Tunus'ta 1663 yılında, Cezayir, İran, Suriye'de 1724-1735 yıllarında, Mağrip'te 1760-1768'de, Kahire, Libya'da 1761'de, Mısır'da 1778-1880'de, Cezayir'de 1866'da, Amerika'da ise 1874 yılında, Rusya'da 1879-1880 yıllarında çekirge istilaları meydana geldi (Özer, 2016).

Biyolojik kökenli bir afet olan çekirge istilası, Osmanlı Devleti'nde pek çok bölgede, farklı zamanlarda sıkça görülen bir durumdu. Osmanlı topraklarında Fas çekirgeleri ve Çöl çekirgeleri etkiliydi. 16. yüzyıldan itibaren Edirne, Kıbrıs, Aydın, Tuzla, Eflak, Zıstovi, Babadağ, Rakka, Çanakkale ve Adana dolaylarında çekirge istilaları görülmüştür. Gazze, Ramle, Kudüs'te 1559-1561 yıllarında çekirge afetinin yaşandığı anlaşılmaktadır. İznik, Yenişehir, Akhisar, Geyve, Peçin 1571, Kıbrıs'ta 1572-1576, Kefe 1578, Çorum 1586, Hüsrev Paşa ve Beyat menzili 1756-1758 yıllarında çekirge istilasına maruz kaldı (Baytimur, 2020). 1711 yılında Musul'daki çekirge istilaları nedeniyle ekili alanlar zarar görmüş, halkın zahire ihtiyacı için başka bölgelerden takviye alınmış, zahire fiyatlarının artmasına karşı gereken tedbirler alınmış, hububatı depolayan vurguncular tespit edildiği için ihracata yasaklama getirilmemişti.² 1800 yılında Kıbrıs Adası'nda bulunan İngiliz Doktor William Witman, adada bir hafta önce çekirge istilası olduğunu anlatmıştır. 1825-1826 yıllarında ise Muğla Kazası'nda çekirge sürüleri tarım alanlarına büyük zarar verdi, 1826'da Ankara'daki çekirge saldırısı mahsule zarar verdi (Baytimur, 2020). 1850 yılında Hüdavendigâr Valisi'nin telgrafından, bölgesinde çekirge istilasının bastırıldığı fakat Kula ve Saruhan'da halen çekirge tohumları bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı uyarı, 1852 yılında da Denizli havalisindeki çekirgelerin Kütahya ve Uşak bölgesini tehdit etmesi nedeniyle yapılmıştır (Aydın, 2018). 1851 ve 1858 yıllarında Denizli çekirge istilasına maruz kalmış, çekirge

² Musul bölgesindeki çekirge istilaları ve alınan tedbirlerle ilgili olarak bkz. T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1993). *Musul Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Osmanlı Arşive Daire Başkanlığı Yayın No: 11, Ankara, s. 50-218.

tohumlarının kuyulara doldurularak üzerinin kapatılması gibi tedbirler düşünülmüştü.³ 19. yüzyılda Balkanlar, Kuzey Afrika, Anadolu, Suriye, Kıbrıs adası, Hicaz ve Irak istilaya maruz kalmıştır (Bukarlı, 2020). Arşiv belgelerine göre, 1878 yılında Urla'da büyük bir çekirge istilası meydana geldi ve 1 milyar 100 milyon arasında çekirge itlaf edildi. 1889 tarihli tahrirata göre de Tire ve Bayındır'da istila yaşandı ve 197 bin 423 kıyye çekirge tohumu yok edildi. 1888 yılı itibarıyla Halep Vilayeti ve Urfa sancağında çekirge istilası meydana geldi. Ayntab, Kilis, Bab, Münbiç, Rakka kazalarında yoğunlaşan istila ile mücadele etmek için bir komisyon kuruldu ve ahalinin beşer kıyye çekirge tohumu toplaması kararlaştırıldı (Yıldırım, 2014-b). 1892 yılında Ödemiş'te istila yaşandı, 1910 ve 1911 yıllarında Bergama çekirge istilasına maruz kaldı (Aydın, 2018). Diyarbakır Vilayeti'nde de 1886-1890, 1904-1905, 1914 ve 1919 yıllarında çekirge afeti yaşandı (Asan, 2017).

2. ÇEKİRGE İSTİLLARIYLA MÜCADELE

Osmanlı toprakları çoğunlukla Fas ve çöl çekirgelerin istilasına maruz kalıyordu. Fas çekirgeleri, I. Dünya Savaşı döneminde Batı Anadolu'da da etkili oldu. 1916 yılında kısmen tespit edilmiş olan hububat zararı 200 bin ton, bakliyat ise 15 bin tondur.⁴ Bir gecede bütün bir köyün tarlasını yok edebilecek etkideki Fas çekirgelerinin çoğalmasını, Mısır çekirgelerinin yayılmasını engellediği tespit edilmişti (Boher, 1334). Fas çekirgeleri Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygındı. Çöl çekirgeleri ise Arap vilâyetlerinde daha etkiliydi (Yıldırım, 2014-a). 1904-1905 yıllarında Uşak, Simav, Eşme, Gediz, 1909'da Manisa, Eşme, Yunddağı ve Fethiye, 1910'da Menemen, Bergama, Kula, Eşme'de, 1911'de Menemen, Söke, Kula, Buldan, Denizli'de, 1912'de Menemen, Foça, Bergama, Kırkağaç, Alaşehir, Denizli, Salihli ve Honoz'da, 1913'te İzmir ve çevresinde, 1914'te Ödemiş, Nazilli civarında, 1915 ve 1916 yıllarında Aydın Vilâyeti, Mentеше ve Teke sancaklarında, 1916-1917'de Bursa Vilayeti, Çanakkale, Halep ve Urfa'da çekirge istilası yaşanmıştır (Bukarlı, 2020). 1912 yılında Aydın Vilayeti ve komşuları çekirge tehlikesine maruz kalmıştır. 1913 yılında, Aydın'da görülen çekirgelerin sürü halinde Hüdavendigar'a gittikleri için acilen önlem alınması istenmiştir (Aydın, 2018). Konya Vilâyeti dâhilinde Konya Merkez Sancağı, Antalya, Isparta ve Burdur sancakları I. Dünya Savaşı sırasında çekirge istilasına maruz kaldı. 1914 yılında ciddi çekirge istilaları yaşanırken, 1916 yılında Konya civarındaki istilanın sıkı bir mücadele ile etkisiz hale getirildiği kayıtlara geçmiştir. Aynı yıllarda Isparta, Burdur ve Antalya'da da çekirge istilaları meydana geldi (Gönüllü, 2012). I. Dünya Savaşı döneminde çekirge istilaları kaynaklandığı yerle sınırlı kalmayıp, sürülerin başka mahallere geçmesi nedeniyle adeta zincirleme bir felakete dönüştü.

Osmanlı idaresinin çekirge istilalarına karşı bir afet yönetimi şeklinde organize olması 19. yüzyılın sonlarına rastlar. Afet yönetiminde hızla çekirge sürülerinin⁵ toplatılarak istilanın farklı mahallere sıçramamasını sağlamak öncelikti. Hatta halkın yetmediği veya yavaş davrandığı durumlarda çekirge tohumunun ücretli toplatılması gündeme gelmişti (BOA. A.AMD, 19/3, 24 B 1266, 5 Haziran 1850, (BOA. İ. MVL. 179/5069, H.25 B 1266/6 Haziran 1850). Çekirge ile mücadele konusunda "1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir" isimli bir kitap yazan Boher'in verdiği bilgiye göre, 1916-1917 yılları arasında Aydın, İzmir, Denizli, Afyonkarahisar, Kütahya, Karesi, Antalya, Beyşehir, Mentеше, Isparta, Burdur, Bursa ve Biga'da 39.000.000, 1917 yılında ise 85.816.000 kilo çekirge sürfesi imha edilmişti (Boher, 1334). Aynı esere göre, 1915-1917 yıllarında Aydın, İzmir, Denizli, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Karesi, Antalya, Yenişehir, Mentеше, Isparta, Burdur, Bursa ve Biga'da 12.036.690 kilogram çekirge yumurtası toplanmıştır (Boher, 1334). Sık sık

³ Denizli bölgesini uzun yıllar etkileyen çekirge istilası, Meclis-i Vala'ya da taşınmış, çekirgelerin itlafı için farklı tedbirler tartışılmıştı. Bu konudaki belgeler için bkz. T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Valâ Yazışmalarına Ait Belgeler, A.MKT.MVL.101/69.

⁴ Çekirgelerin özellikleri hakkında bakınız; Balamir, Süleyman (1952). "Türkiye'de Fas Çekirgesi Durumu (1939-1951)", *Bitki Koruma Bülteni*, Sayı 1: s.11-16.

⁵ *Sürfe: Kurtçuk. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1988, s. 2056.*

çekirge istilasına uğrayan Kıbrıs'ta da ada halkından oluşturulan dokuzar kişilik komisyonların yönetiminde organize bir şekilde çekirgeler toplandı ve depolar oluşturuldu.⁶

Dâhiliye Nezareti'nin mahalli yönetimle iş birliği içerisinde yürüttüğü çekirge sürfelerinin toplatılması ve imhasının belirli maliyeti vardı. 1868 yılında Aydın'da çekirgelerin toplatılması için 17 bin 527,5 kuruş ödenek ayrılmıştı (BOA. İ. ŞD. 2/65, 02 M 1285, 25 Nisan 1868). Ödemiş ve İzmir'de 19. yüzyılın son yıllarında çekirgenin mahsulata zarar verdiği görülünce ücretli amele görevlendirilmiş, bin kuruş ödeme tahsis edilmişti (BOA. ŞD.522/41, 13 M 1314, 24 Haziran 1896). Ticaret ve Ziraat Nezareti, vilâyetlere ödeme konusunda destek olmuş, Düyun-ı Umûmiye'den borç almak suretiyle çekirge itlafına ödenek sağlamaya çalışmıştır (BOA. BEO, 4232/317393, 20 Z 1331, 20 Kasım 1913). Urfa'da bulunan yüklü miktarda çekirge yumurtasının itlafında gerekli tedbirlerin alınması ve itlaf masrafını karşılamak için Düyun-ı Umûmiye İdaresi'nden yüz bin kuruş havale edilmesi sağlanmıştı. (BOA. DH. İ. U. 56-18, H 25 Ra 1334, 31 Ocak 1916). Meclis-i Vükela zabıtlarına göre, Aydın'da çekirgelerin o sene bırakmış olduğu tohumlarının gelişmelerine meydan verilmemesi için Düyun-ı Umûmiye'den istikraz edilen otuz bin lira kullanıldı. Amele taburlarından on altı bin nefere ücret ödenerek çekirge tohum ve sürfelerinin derç ve itlafında kullanılması kararlaştırıldı (BOA. MV. 196/37, H 13 R 1333, 28 Şubat 1915). 1915 yılında Elbistan'dan Sivas'a bir çekirge istilası yaşandı. Elbistan'a Adana'dan, Adana'ya ise Halep'ten geldiği belirlenen çekirgeler, Aziziye, Gürün ve Darende kazalarını istila ettiler. Çekirgelerin itlafı için gerekli çalışmaların tamamlanarak, Sivas vilâyetinden talep edilen on bir kuruşluk ödenek, Düyun-ı Umûmiye İdaresi'nden istenmişti (BOA. DH. İ. UM. 56/5, 27 B 1333, 10 Haziran 1915).

Osmanlı yönetimi tarafından çekirge afeti yönetiminde ilk olarak istilanın en kısa sürede kontrol altına alınması amacıyla, bu duruma maruz kalan mahallere mahsus talimatnameler çıkarılıyordu. Mahallinde çekirge görülen muhtarların vakit geçirmeden kaymakamlıklara haber vermesi isteniyor, ahalinin çekirge veya tohumunu toplaması talimatı veriliyordu. Hatta komşularından da çekirge görülmüş gibi tedbirler alınması isteniyordu. Ahalinin yetmediği, askeri müfrezenin de görevlendirilemediği durumlarda ücreti karşılığında amele çekirge itlafında kullanılıyordu. İstanbul'da 1895 yılındaki çekirge istilasında, itlaf için Orman Maâdin ve Ziraat Nezareti tarafından Bulgurlu, Acıbadem, Kısıklı ve Tophane bölgelerinde bedelleri ödenmek üzere amele sevkine karar verildi. (BOA. ŞD.520/21, H 11 M 1313, 4 Temmuz 1895).

İstila durumunda en hızlı şekilde hareket etmek prensibinden yola çıkan Osmanlı idaresinin her bölgede ortak uygulanması amacıyla hukuki düzenlemeler yapması kaçınılmaz oldu. Çekirge afetine karşı bilinen ilk düzenleme, 4 Zilhicce 1330 (14 Kasım 1912) tarihinde oluşturulan Çekirge İtlafı Hakkındaki Kanunnâme'dir (BOA. DH. HMŞ.19/24, H 9 Z 1331, 9 Kasım 1913). Bu kanunname, çekirge afeti yönetimi ve çekirgenin itlafı için kullanılacak işgücünün organize edilmesi hakkında bilgi verir. Buna göre, çekirge görülen mahallerdeki ahali, çekirgeleri kendi imkânlarıyla toplamakla yükümlü tutuldu. Köy ahalsinin gücünü aşan durumlarda üç saat mesafe dâhilindeki civar karyelerin ahalsinin ve amelenin de görevlendirileceği belirtildi. Bu şekilde görevlendirilecek ameleye uygun bir günlük ücretin verileceği, bu ücretin miktarını da vilâyet komisyonunun tayin edileceği hükmü yer aldı. Kanunnâmenin hemen ardından 17 Kasım 1912 tarihinde çekirgelerin ne şekilde itlaf edileceğini içeren bir talimatname yayınlandı. Talimatname, çekirgelerin itlafında görev yapacak komisyonun oluşturulması, itlafı yönetecek memurların görevlendirilmesi, ücretlendirilmesi gibi ayrıntıyı belirledi. Ahali, topladığı yumurtaları tartı ile depolara teslim edecek, toplanan yumurtalar yerleşim yerlerinde ve su kaynaklarına yakın olmayan mahallerden çukurlara dökülerek kireçlenecekti. Eklmelerle oluşturulan çekirge kanunu dört yıl kadar kullanıldıktan sonra yeni bir kanun daha ilan edildi. 20 Mart 1916 tarihli bu nizamname, birincinin genişletilmiş bir halidir (BOA. İ. DUİT. 77/18, 15 Ca 1334, 20 Mart 1916,

⁶ Kıbrıs Adası'ndaki çekirge istilaları ve etkileri için bkz. Baytimur, S. (2022). "The Locust Invasions In The Island Of Cyprus And Its Social And Economic Affects (1750-1840)", Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi *Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences* Bahar Spring 2022, Sayı Number 29, 259-273 DOI:10.56597/kausbed.1076957

BOA. DH.İ. UM. 56/39, 20 N 1334/21 Temmuz 1916).⁷ 12 Ağustos 1928'e kadar yürürlükte kalacak bu kanunnameye göre, ahalinin yanı sıra amelenin sevki için duruma göre asker de görevlendirilecek, maaşlarının yarısı çekirge tahsisatından verilecekti. Ahali çekirge tohumlarını toplayarak komisyonların idaresindeki ambarlara teslim edecekti. Bu kanundaki bir değişiklik yapılarak, yerel halkın tohumları toplamaya yetişememesi durumunda üç saatlik mesafedeki mahallerden yardım istenilmesi hükmü, beş saat olarak değiştirildi.⁸

Kanunnâmelerdeki esasların uygulanması için İstanbul'da hükümet tarafından gerekenler yapılıyor, afet olarak değerlendirilen bu durumla baş edilmesi için mahalli idareler üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışıyordu. Adeta topyekûn seferberliğe dönüşen çekirgeyle mücadelede çeşitli yöntemler uygulanıyor, tarıma ve ekonomiye zarar veren bu afetin en az zararlarla atlatılması için mücadele ediliyordu. Çekirgenin yok edilmesi için çeşitli yöntemler geliştirilmişti. Çekirge istilasının olduğu bölgenin toprağının sürülmesi, yakmak suretiyle imhası, sığırcık kuşları yoluyla imhası⁹, makinelerle yok etme, çarşafalara süpürülerek toplama, çinko levha ile yok etme, kimyasal ilaçlarla çekirgeyi imha etme, dumanla uzaklaştırma, davul zurna çalınarak uzaklaştırma ve bazı dini pratikler yoluyla imha gibi çok çeşitli yöntemler deniyordu (Gökmen, 2010). Ayrıca sığırcık suyu da oldukça yaygındır.

Çekirge görülen sahadaki mücadelenin yanı sıra, yayımlar yoluyla da ahali aydınlatılıyordu. Çekirge istilaları üzerine İstanbul'a gelen Alman Boher, çekirge afetine maruz kalan mahallerden gönderilen raporları bir araya getirerek bir eser hazırladı. Boher, imha yöntemleriyle ilgili geniş bilgileri derlediği eserinde istatistik bilgilere de yer verdi.¹⁰ Çekirge istilalarıyla ilgili Boher'in eseri önemli bir kaynaktır. Bunun yanı sıra Osmanlı arşivlerinde afetle ilgili yerel idarecilerin hükümete gönderdikleri yazılar, Meclis-i Vükela zabıtları ve sonraki dönemlere ait gazete arşivleri de bilgi verir.¹¹

Çekirge afeti, Osmanlı gazetelerinde sık sık yer buluyor, bu istilanın ne büyük bir tehlike olduğu çarpıcı ifadelerle anlatılıyordu: *"Kurt yalnız bir koyunu kaçırır veya telef eder ki bu suretle zararı ancak bir hayvanı telefetmekten ibaret kalır. Ama çekirge tarlalarımızı harab ederek bir memleket kıtlığa düşer. Çekirge uzak ve sıcak memleketlerden bizim memleketimize gelir ve yiyebileceği ne bulur hepsini yer. Kocaman ormanlarda bir ot tanesi bile bırakmayıp, çöle döndürür. Sonuç kıtlık ve açlıktır. (Tercüman-ı Hakikat, 17 Haziran 1881)." Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde 21 Haziran 1881 tarihli bir başka yazıda ise bir tarladan öbür tarlaya geçerek yolda rast geldiklerini mahvederek gündün güne büyüdükleri, kanatlandıklarından sonra her tarafa yayıldıkları yazılıdır. Çekirgenin yalnız sıcak memleketlerde değil, soğuk beldelerde bile çoğalabilecekleri belirtilir, çekirgeyi mahvetmek çarelerinden bahseder. Yazıda 1790 senesinde Rusya'dan daha soğuk bir memleket olan İskandinavya'da bile çekirge afetinin yaşandığından bahsedilir.*

⁷ Boher'in "1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir" adlı kitabının 273-276. sayfaları arasında Çekirge Kanunu yer almaktadır.

⁸ 12 Ağustos 1928 tarihinde, İktisat Vekaleti ve Şura-yı Devlet Heyeti Umumiyesi'nin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin kabulüyle çekirge ve süne haşeresinin imhasına dair tüzük yürürlüğe girdi.bkz. Edip Bukarlı (2020), "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları: Mardin Örneği", Nigde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(2), s. 87.

⁹ Çekirge/sığırcık suyu konusunda yapılmış çalışma için bkz. Alpaslan Demir (2014). "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *Erdem*, (67), 33-45. doi:10.32704/erdem.537440.

¹⁰ Boher'in Almanca olarak kaleme aldığı eseri, "Memalik-i Osmaniye'de Çekirgelerin Ahval-i Hayatiye ve Tarz-ı İtlafından Bahs Risaledir" ismiyle Türkçe'ye çevrildi. 1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de eserin tashihini Halkalı Ziraat Mektebi haşerat-ı ziraiyye hocası Süreyya Bey gerçekleştirdi. Eserin girişinde, "Ziraat ve Ticaret Nezareti Çekirge Mücadele Müdür-i Umumiyesi Doktor Boher'in 1916-1917 seneleri zarfında memleket-i Osmaniye'de mevcut çekirgelerin itlafi hakkındaki usulleri hakkında yazdığı eser hakkında genel bir bilgi" olarak tanıtım yer aldı. Orijinali Almanca olan eserin birinci bölümünde çekirge meselesinin başlangıcı ve Osmanlı memleketinde çekirge tarafından istilası başlığıyla, Suriye ve Anadolu'da çekirge istilasının tarihçesi verildi. İkinci bölümde çekirgenin itlafi usulleri ve buna bağlı talimatname yer aldı. Dördüncü bölüm, çekirgenin fiziksel özellikleri, yumurtlaması, bunların gelişmesine sıcaklık ve rutubet gibi etkenler anlatıldı.

¹¹ Osmanlı Devleti'nde çekirge istilaları ve alınan tedbirlerle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Sevilay Özer'in Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkileri (1914-1945) kitabı, bu konudaki en kapsamlı eserlerdendir. Gezer'in kitabında amele taburlarıyla da ilgili bilgi verilmiş, 1915 ve 1916 yılında çekirge ile mücadelede istihdam olunan amelelerle ilgili rakamsal bilgiler, bölgelerden örneklerle desteklenmiştir.

3. ÇEKİRGEYLE MÜCADELEDE KULLANILAN İŞGÜCÜ

Osmanlı idaresi, I. Dünya Savaşı sırasındaki Alman uzman Boher'in öncülüğünde bir teşkilatlanma kurdu. Çekirge komisyonları oluşturuldu ve memurlar görevlendirildi (Özer, 2016). Çekirge afetine maruz kalan bir mahal için, aciliyetle yumurtalarının toplanması tedbiri uygulanıyor, durumu yönetecek bir idari kadro belirleniyordu. Yumurta bırakılmış arazinin sürülmesinden sonra sürfeler itlaf ediliyordu. Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile çekirge istilasının meydana geldiği mahalde bir komisyon oluşturulması öngörülüyordu. Komisyonun istila halinde yapacağı işler, kanunda belirlenmişti. Komisyonun başındaki en yetkili kişi vali idi. Validen sonra ilgili idarenin ziraat müdürü geliyordu. Ziraat müdürleri, zaman zaman çekirge itlafı konusunda valiye bilgi sunuyorlardı. Ahenk Dergisi'ndeki bir habere göre, Vali Ziraat Müdürü'nü makamına çağırarak çekirge itlafı konusunda bilgi almıştı (Gökmen, 2010). Komisyonunda görevli memurları denetleyen müfettişlerin de çekirge mücadelesinde önemli bir yeri bulunuyordu. Müfettişler, muhtemel çekirge istilası için uyarı yaparak, zamanında tedbir alınmasını istiyorlardı (BOA. A.MKT. UM. 102/6, 08 N 1268, 26 Haziran 1852). Müfettişler, çekirge istilasının durumuna göre afeti yönetiyor, çalışmalarının sonuçlarını Orman ve Ziraat Nezareti'ne raporluyorlardı. Ziraat müdürüyle beraber komisyona her köyden birer üye dâhil ediliyordu. Komisyon, çekirge felaketinin yaşandığı sırada bir araya geliyor, üyeler kendi mahallerinde ne kadar çekirge topladıklarını bildiriyordu.

Çekirge ile afette kullanılan başlıca insan gücünü, felaketin yaşandığı mahalde ikamet eden halk oluşturuyordu. Afetin meydana geldiği yerin sakinleri, mücadeleye katılmak zorundaydı. Aksi halde para cezası gibi yaptırımlar belirlenmişti. I. Dünya Savaşı sırasında yetişkin erkek nüfusu harpte olduğu için, çekirgeyle mücadele kadınlar ve çocuklara kalıyordu. Nitekim çekirgeyle mücadeleye katılma yaşı düşürülmüştü. Ahalinin yetişemediği durumda, civar yerleşimlerden takviye getiriliyor, yine baş edilemezse ücretli amele ve askeri birliklere başvuruluyordu. Çekirge itlafında çalışan amele yevmiyelerini karşılayabilmek için Zor Mutasarrıflığı yardım istemiş, Maliye Nezaretince Halep Defterdarlığı vasıtasıyla bu mutasarrıflığa 8.000 lira gönderilmesine karar vermişti (BOA. DH. İ. UM. 4/43, 08 B 1334, 9 Temmuz 1916).

Çekirge ile mücadelede idare ile halk arasındaki köprü vazifesini ise muhtarlar görüyordu. Köy ve mahalle muhtarlarının görevleri, Çekirge İtlafına Dair Kanun-ı Muvakkat'ta belirlenmişti. Buna göre muhtarlar, ihtiyar heyetleri ve aşiret reisleri gibi çekirge ortaya çıktığında mahalli idareciye haber vermekle görevliydi. Muhtarlardan, çekirgelerin kapladığı alanların belirlenmesinde de faydalanılıyordu. Muhtarların, çekirge mükellefiyetini yerine getirenleri belirleyen defterlerin hazırlanması, görevini yerine getirenlere makbuz verilmesi, halkın çekirge mücadelesine katılması, durumun halka duyurulması, gevşekliği görülenlerin cezalandırılması gibi mükellefiyetleri de bulunuyordu. Çekirge görüldüğünde hükümete haber verilmesi isteniyordu. Çekirge mücadelesinde fen memurları, muakkibler ve çavuşlar da katkı sağlayan kuvvetlerdendi. Fen memurları ziraat işlerinde, muakkibler okur-yazar ahaliden seçilerek işleri yürütmeye, çavuşlar da çekirge itlafı ve mücadelesinde çalışanlara nezaret ediyorlardı. Katipler, ambar memurları ve yabancı uzmanlar da çekirgeyle mücadeleye katılıyorlardı (Gökmen, 2010). Mücadelede ihmali olduğu tespit edilenler uyarılıyordu. Karesi livasında çekirge tohumunu toplama çalışması yapıldığı halde, Soma ve Bergama'da bu yönde hiçbir gayret gösterilemediğinden, kaymakamlara tebligat gönderilmesi talimatı verildi (BOA. DH. İ. UM.56/12, 26 M 1333, 14 Aralık 1914).

Askeri birlikler, çekirge afetinde kullanılan en etkin güçlerdi. Çekirge İtlafına Dair Kanun-ı Muvakkat'ın 2. maddesine, çekirge ile mücadelede redif zabitanının da kullanılması yönünde bir fıkra eklendi (Düster, 2. Tertib, Cilt 5:28). Çekirge ile mücadelede askeri birlikler daha ziyade ahalinin belirlenen nizamda çalıştırılması, görevden kaçanların yakalanması ve çıkabilecek karışıklıklara müdahale etmekte kullanılıyorlardı. Askeri birliklerde yer alan subay ve erlere

yevmiye de ödeniyor, çekirge mücadelesinde gayret gösteren komutanlara takdirname veriliyordu (Gökmen, 2010). Isparta Sancağı merkez kazası ve Eğridir’de görülen çekirgelerin yok edilmesi için halk yetersiz kalınca jandarma mektebinden yardım alınmıştı. İki hafta tatil edilen mektepten 200 öğrenci ve 70 nefer, Isparta’ya nakledilmişti (Gönüllü, 2012) Askerin yeterli gelmediği durumlarda ise cephe gerisinde kalan amele taburları kullanılıyordu.

4. AMELE TABURLARI

Osmanlı Devleti’nde orduda geri hizmet için ihtiyaç duyulan iş gücünün orduda istihdam edilmesi, klasik dönemde de uygulanan bir yöntemdi. Ordu gelmeden önce yolların ve köprülerin tamirinden sorumlu kazmacılar ve istihkâmcılar gibi görevliler kullanılmaktaydı. I. Dünya Savaşı yıllarında asker ihtiyacının yanı sıra, cephe gerisinde de istihdam açığı yaşandı. Savaş nedeniyle genç erkek nüfusun askere alınması, yol yapımı, ağaç kesme, zirai işler gibi kuvvet gerektiren işlerde çalışacak işgücü açığını ortaya çıkardı. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak, cephenin gerisinde yeni birlikler kurulması gündeme geldi (Özdemir, 1994).

Tanzimat fermanından sonra askere alma sistemi değiştirildi ve 1847 yılında Hıristiyan tebaya da askerlik mükellefiyeti veren bir tasarı hazırlandı fakat uygulanmadı. Sonraki yıllarda Hıristiyan tebanın askerlik yapmak istememesi nedeniyle konu tartışılrsa da resmiyete kavuşmadı. Balkan Savaşları’ndan sonra gayrimüslimleri askere almayan İttihat ve Terakki Hükümeti, onlara ordu sınıfında görev vermek istedi fakat cizye vergisi gibi mali sebeplerin de etkisiyle bu düşünce hayata geçirilmedi. 14 Mayıs 1914 tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati ile Osmanlı tabiiyeti altındaki her erkeğe askerlik yükümlülüğü getirdi (Köksal, 1987). Bu kanunla silahaltına alınan gayrimüslimlerin çoğunluğu silahlı geri hizmetlere dâhil edildiler. Nitekim 3 Ağustos 1914 tarihli Harbiye Nezareti Vekâlet Dairesi direktifinde, amele taburlarının mümkün mertebe gayrimüslimlerden oluşturulacağı ve her birinin mevcudunun 1200 kişi olacağı belirtilmekteydi (Özdemir, 1994).

I. Dünya Savaşı ile birlikte gayrimüslimlerden silahlı amele taburları teşekkül edilmeye başlandı. Savaş sırasında Rus ordusu saflarına katılan Ermeniler arasında toplu firarlar gibi asayiş ve güvenliğe mugayir durumların yaşanması üzerine ordudaki tüm gayrimüslimler silahlı şekilde geri hizmetlere çekildi ve mesleki becerileri doğrultusunda görevlendirildi. Gayrimüslim vatandaşlar, I. Dünya Savaşı sırasında hızla Amele Taburları’nda toplandı.¹² Harbin ilk yılında, Osmanlı ordusunda 90 kadar amele taburu bulunmaktaydı. Her bir taburun 1000-1500 kişiden oluştuğu dikkate alındığında, I. Dünya Savaşı’nın başlangıcında 100 bin kadar ferdin amele taburlarında yer aldığı anlaşılmaktadır (Özdemir, 1994). Amele taburlarındaki gayrimüslimlerin yaşlarının genç olduğu dikkati çekerken, Müslümanlar arasında askere alınmayacak kadar yaşlılar ve kadınlar da taburlarda görevlendirilmiştir. Amele taburlarındaki Müslüman neferler, gayrimüslimlerden yaşça daha büyüktü. Genç Müslümanlar cephede olduğu için, geride kalan daha ileri yaştaki erkekler amele taburlarına alınıyordu (Özdemir, 1994).

Amele taburlarının etnik durumları, bölgelerine göre değişiklik göstermekteydi. Örnek olarak, Halep Menzil Müfettişliği’ne bağlı olan 5100 ameleden 1872’si Müslüman, 1494’ü Rum, 664’ü Ermeni, 175’i ise Yahudi idi. III. Kolordu’ya bağlı olarak 7000 kişilik on amele taburu kurulmuştu. 3637 Rum, 2535 Ermeni, 828 Müslüman amele bu taburunu oluşturuyordu. Ermenilerin çoğunluğunu oluşturduğu IV. Kolordu’da 5842 Ermeni, 2672 Müslüman yer alıyordu. Birinci Ordu’ya bağlı Avrupa Kıtası’ndaki 11 bin 134 ameleden 3941’i Ermeni, 981’i Yahudi, 3174’ü Rum, 2938’i ise Müslim idi. Asya Kıtası’nda ise 2935 Müslüman, 2932 Rum, 3913 Yahudi, 3341 Ermeni

¹² Amele taburları ile ilgili yapılan az sayıdaki çalışmalardan ilki, Zekeriya Özdemir’in yüksek lisans tezidir. Özdemir (1994). *Birinci Dünya Savaşı’nda Amele Taburları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Bir diğer çalışmayı ise Cengiz Mutlu gerçekleştirmiştir. Mutlu, C. (2006), Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburları 1914-1918, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. Her iki tezde de amele taburlarının ortaya çıkışı ve I. Dünya Savaşı’nda cephe gerisinde kullanımı ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Ayrıca bkz. Beyoğlu, S.(2013). “Amele Taburlarında Ermeni Askerler”, *Tarihimizden Portreler, Osmanlı Kimliği*, Prof. Dr. Cevdet Küçük Armağanı, Editörler Zekeriya Kurşun, Haydar Çoruh, İstanbul.

bulunuyordu (Özdemir, 1994). 1916 yılında amele taburlarının %70'inin Osmanlı tebâsından oluştuğu, kalanının harp esiri olduğu bilinmektedir. Amanos Demiryolu inşaatı için Bolu 2. Amele Taburu'ndan görevlendirilen bin kadar neferden 602'sinin Müslüman, 102'sinin Rum, 54'ünün Ermeni ve ikisinin Yahudi olması buna bir örnektir (Lüleci, 2020). Amele taburlarının sayısı ihtiyaca göre değişiyor, I. Dünya Savaşı'nın uzaması nedeniyle yeni yeni taburlar oluşturuluyor, sayısı azalan amele taburları birbiriyle birleştiriliyor, amelenin yetmediği yerlerde esirlerden müteşekkil üsera taburları kuruluyordu. 1917 yılında ise amele taburlarının mevcudu 20 bin 381 olarak belirlenmiş, bu sayının %10'unun Ermenilerden oluştuğu tespit edilmiştir (Karagöz, 2019). Sevk ve iskân sırasında taburlara uygun olanlar seçilerek istihdam ediliyordu. Buna bir örnek olarak, Konya'ya iskân olunmak üzere Maraş'tan sevk edilen 80 kişilik Ermeni kafilesinden 47 kişi, amele taburunda istihdam edilmek üzere Pozantı'ya gönderildi (BOA. DH. ŞFR. 518/114, 21 S 1332, 19 Ocak 1914).

Savaş sırasında nafia işlerinde amele taburlarından azami ölçüde faydalanılmıştı. Amele taburları Rumeli'de 518 km, Anadolu'da 619 km uzunluğunda toprak düzenlemesini tamamlamış, 266 köprü ve 555 menfez inşaatı yapmıştı. Yol yapımına verilen önem ve öncelikten dolayı amele taburları çoğu zaman yol inşasına yönlendiriliyordu (Mutlu, 2006). Memalik-i Osmaniye'nin çeşitli yerlerinde ordu için stratejik önemi haiz yolların bir an önce tamiri için gerekli tedbirlerin alınması ve ahalinin silahaltında bulunmasından dolayı bu işlerde çalışmak üzere amele taburlarının teşkili, gerekli levazımata temini, mühendis ve kondüktörlerin gerekli yerlere tayini ve bu konularla ilgili kararlar buna örnek oluşturur (BOA. DH. SYS. 123/14, 28 L 1332, 19 Eylül 1914).

Amele taburları, demiryollarının yapımı ve mevcudun tamirinde yoğun olarak kullanıldı. I. Dünya Savaşı yıllarında Bağdat ve Halep demiryolu hattında amele taburlarına görev verildi. Adapazarı-Bolu demiryolunun inşası ve işletme imtiyazını alan Anadolu Demiryolu Şirketi'ne gereken işgücü için amele taburlarından en az on bin kişinin şirket emrine verilmesi, Nafia Nezareti'nden talep edilmişti (BOA. BEO. 4464/334795, 24 Ca 1335, 18 Mart 1917). Adapazarı-Bolu demiryolunun inşası imtiyazını alan Anadolu Demiryolu Şirketi'nin emrine amele taburundan on bin kişinin verilmesi için, şirket müdürü Nafia Nezareti'ne başvurdu. Trenlerin işleminde, köprü, yol inşaatlarında, madenlerde ve barut fabrikalarında gerekli olan ağacın tedariki için de amele taburlarının işgücüne başvuruldu. 1313 senesi (1895/11896) doğumlu çobanların askere alınması nedeniyle koyun sürülerinin çobansız kalmaması için amele taburlarında bulunan çobanların bu işte istihdamı kararlaştırıldı (BOA. DH. İ. UM 89/1, 24 R 1334, 29 Şubat 1916).

Amele taburlarına, savaş döneminde hasat zamanı büyük ihtiyaç duyuluyordu. Hasat için amele taburlarındaki fertlerin görevlendirilmesi, mahzurlarıyla beraber değerlendiriliyordu. Nitekim Teke Mutasarrıfı Hamid Bey, zirai konulardaki bilgisizlikleri, ehil olmamaları ve iase sorunları yüzünden Amele Taburları'nın hasatta görevlendirilmesine karşı çıkmıştı (Mutlu, 2006). İstanbul, Edirne, Aydın, Konya, Hüdavendigâr ekin işlerini yapmak üzere amele taburlarından yeteri kadar kişi liva, kaza ve nahiyelere görevlendirildiler. Manisa'da dere taşması nedeniyle birçok ev kullanılamayacak hale gelmiş, livada köprüler hasar görmüştü. Ahali silahaltında olduğu için livadan dere yataklarının temizlenmesi için bin fertten oluşan amele taburu talep edilmiş, Harbiye Nezareti amele taburu ve esir gönderilemeyeceğini bildirmişti (BOA. DH. UMVM. 73/38, 24 R 1335, 29 Şubat 1916).

Amele taburu fertleri, herhangi bir işin erbabı olmadıkları için yaptıkları işlerde istenmeyen olaylara da sebebiyet verebiliyordu. İstanbul'un Tepehor karyesi karşısında çıkan yangının, amele taburu fertlerinin yaktığı ateşten çıktığı tespit edilmişti (BOA. DH. İ. UM. EK. 24/42, 9 M 1335, 5 Kasım 1916). Amele taburlarının planlandığı gibi sorunsuz bir şekilde yalnızca orduya destek hizmeti vermeleri sağlanamamış, savaş ortamında pek çok problemler yaşanmıştır. Bunlara bir örnek olarak, İzmit amele taburunda yer alan Ermenilerin, Ermeni çetesine yardımcı oldukları

anlaşıldığı için acilen sevke tabi tutulmaları talep edilmişti (BOA. DH. EUM. 38/10, 06 Ş 1335, 28 Mayıs 1917).

5. ÇEKİRGE İTLAFINDA AMELE TABURLARININ FAALİYETİ

Amele taburları, yol yapımı, ekin biçme, ağaç kesme gibi işlerin yanı sıra, çekirge afetlerinde de halkın yetmediği yerlerde çekirge sürfelerinin toplanması ve itlaf edilmesi işinde görevlendirildiler.

Yetişkin erkeklerin savaşa katıldığı I. Dünya Savaşı döneminde çekirge istilasıyla mücadele için yaşlılar ve kadınların yetmediği yerlerde amele taburlarına başvuruldu. Başkumandanlık Vekâleti, ordu kumandanlıklarına bir talimat göndererek, çekirge itlafı için askeri birlik ve amele taburlarından yardım istemişti. Yazıda, ülkenin içinde bulunduğu harp şartları nispetinde yardım edilmesi talebi belirtildi (Gönüllü, 2012). Çekirgenin itlafı için mahalli yönetimler Dâhiliye Nezareti'ne başvuruda bulunuyor, buradan da Harbiye vasıtasıyla ilgili kolordu kumandanlığından amele taburu talep ediliyordu.

Amele taburlarının etkin kullanımı ile ilgili en önemli örnek, 1915 yılında Aydın Vilâyeti'ndeki çekirge istilasidir. Saruhan, Denizli livaları, İzmir Merkez Sancağı ve bağlı kazalarda yaşanan istila için halkın yetersiz kalması nedeniyle bölgeye toplam 16 bin amele taburu neferi sevk edilmişti¹³. Saruhan Livası'nda Manisa, Kasaba, Alaşehir, Kula, Akhisar, Salihli, Gördes, Eşme, Soma ve Timurcu'ya toplam 5 bin 600 amele taburu ferdi yönlendirildi. Denizli Livası'na bağlı Denizli Merkez ile Tavas, Buldan, Çal ve Garbikaraağaç'a 3 bin 200, Nazilli ve Karacasu'ya 600, İzmir Sancağı'ndan Kuşadası, Ödemiş, Sefer-i Hisar, Bergama, Nif Tire, Urla, Bayındır Menemen, Torbalı, Dağ Kızılca, Değirmendere, Develi'ye 6 bin 600 olmak üzere, toplam 16 bin amele taburu ferdi gönderildi.

Tablo 1. Aydın Vilâyeti Çekirge İstilasısı İçin Kullanılan Amele Taburları

Kaza İsmi	Nefer	Kaza İsmi	Nefer	Kaza İsmi	Nefer
Saruhan Livası		Denizli Livası		İzmir Merkez Sancağı	
Manisa Kazası	500	Denizli Merkez	500	Kuşadası Kazası	500
Kasaba	200	Tavas	500	Ödemiş	1000
Alaşehir	400	Buldan	600	Sefer-i Hisar	200
Kula	800	Çal	1000	Bergama	1500
Akhisar	300	Garbi Karaağaç	400	Nif	1000
Salihli	500	Sarayköy	200 3200	Tire	1000
Gördes	700	Aydın Sancağı	Nefer	Urla	200
Eşme	1500	Nazilli Kasabası	200	Bayındır	200
Soma	200	Karacasu	400	Menemen	200
Timurcu	500		600	İzmir Merkez	
Yekûn	5600			Torbalı	300
				Dağ Kızılca	300
				Değirmendere	100
				Develi köyünde çinko levhalarının istimali için istihdam edilmek şartıyla	100 6600
	Saruhan 5000	Denizli 3200	Aydın 600	İzmir Merkez 6600	Toplam 16.000

¹³ Bkz. EK-1.

Ziraat ve Ticaret Nazırı Ahmet Nesimi Bey'in mecliste çekirgeyle mücadeleleri hakkında verdiği bilgilerden, 1916 yılında çekirgeyle mücadele için 13, 1917 yılında 36 adet amele taburunun görevlendirildiği, ihtiyaç olan yerlere gereken amele taburu gücünün takviye edildiği anlaşılmaktadır (Çavuş, 2017). Isparta Sancağı'nın Eğridir kazasında 1916 yılında meydana gelen çekirge istilasında halkın çabası yetersiz kalınca jandarma okulundan talebelere takviye alınmış, yine yetmeyince bu defa yerel idarenin girişimiyle çok sayıda amele görevlendirilmişti (Gönüllü, 2012). Konya Vilâyeti, bu afeti bertaraf etmek için İzmir'den iki üç bin askeri kuvvet gönderilmesini veya amele taburunun takviyesini istedi. Dâhiliye Nezareti, Konya depo taburunun veya İzmir'deki amele taburundan birkaçının hemen Isparta'ya sevk ettirilmesi için Başkumandanlığa bir yazı yazdı. Yazıda, Isparta livasının hemen her yerinde uçkun hale gelerek ziraate zarar veren çekirgenin imhası çalışmalarında mahalli nüfusun yetmediği, köylerdeki nüfusun da yetersiz kaldığını bildirdi. O güne kadar bir milyon okkaya yakın çekirge itlaf edilmesine rağmen, bunun afetin önünü almaya yetmediğinin mutasarrıflıklara bildirildiği ve merkezdeki jandarma okulunun tatil edilerek buradaki öğrencilerden 200'ü ile depo taburundan alınan 70 neferin Isparta'ya gönderildiği, daha başka çare kalmadığı için İzmir'den iki üç amele taburunun Isparta'ya sevk edilmesi için ait oldukları kumandanlıklara tebligat yapılması istenildi (BOA. DH. İUM. 56/34, 22 B 1334, 25 Mayıs 1916, Lef.1-2). Başkumandanlıktan gelen cevapta ise İzmir havalisindeki amele taburlarının bir kısmının başka mevkilere gönderildiği, kalanların ise önemli işlerle meşgul olduklarından, çekirge itlafına tahsis edilmeye müsait olmadıkları belirtildi. Konya'daki depo taburlarının bu hizmete sevk edilmesi mümkün olmadığı için, İzmir bölgesinde çekirge itlafında bulunan taburlardan hizmeti sona ermiş olanlardan istifade edilmek üzere Ziraat ve Ticaret Nezareti'yle irtibat kurulması istenildi (BOA. DH. İUM. 56/34, 22 B 1334, 25 Mayıs 1916, Lef.4). Çekirge itlaf işinde istihdam olunan amele taburlarıyla ilgili 23 Mart 1916 tarihinde geniş bir rapor hazırlandı. Hangi amele taburunun nereye görevlendirileceği hususundaki karışıklığa mahal vermemek için, bir görev cetveli hazırlandı. Bu cetvelde, afet durumunda taburların hangi mevkiye yönlendirileceği önceden belirlendi. Amele taburlarının iase konularıyla ilgili vilâyet valiliğinin görevli kılındığı kararlar, o dönemlerde çekirge afetine maruz kalan Aydın, Konya, Halep vilâyetleri, Karesi, Kütahya, Karahisar-ı Sâhib, Teke, Urfa, Zor ve Mentеше mutasarrıflıklarına gönderildi (BOA. DH. İ. UM.56/24, 18 Ca 1334, 23 Mart 1916).

Tablo 2. Çekirge İtlafına Tahsis Edilen Amele Taburları

Gideceği Mahal	Tahsis Edilen Taburlar	Taburların Bulunduğu Mevki
Karesi'ye	Birinci Tekfurdağı Taburu	Gelibolu ceziresinden
Kütahya'ya	Kırkkilise Taburu	Gelibolu ceziresinden
Afyonkarahisar'a	Üçüncü Kale Taburu	Bigadan
Burdur ve Isparta'ya	Isparta	Burdurdan
Denizliye	İkinci Çanakale Taburu	Gelibolu Ceziresinden/Adapazarından
Denizliye	İkinci Kütahya Taburu	Gelibolu Ceziresinden
Aydın'a	Dimetoka İnşaat Taburu	Gelibolu Ceziresinden
İzmir'e	Nif	Bigadan
Menteşe'ye	Aydın Taburu	Muğladan
Manisa'ya	Manisa	Manisadan
Manisa'ya	Üçüncü Tekfurdağı Taburu	Manisadan/Gelibolu Ceziresinden
Antalya'ya	Gördes	Bigadan
Karaman'a	Çatalca İnşaat İstihkam	Uzunköprü Havalisinden
Haleb'e	Dördüncü Çorlu	Gelibolu Ceziresinden
Urfa'ya	Urfa Taburu	Urfadan
Zor'a	İkinci Bilecik Taburu	Adapazarından

Amele taburları I. Dünya Savaşı sırasında başta karayolu, demiryolu ve köprü yapımı ve tamirinde kullanıldıkları için sayıları daima yetersiz kalıyor, çekirge istilası için tüm taleplere yetişemiyorlardı. Aydın'daki çekirge istilasında tohum ve sürfelerin itlafına çağrılan amele taburunun bölgeye gönderilmesi, adı geçen taburların önemli yolların inşasıyla meşgul oldukları gerekçesiyle uygun bulunmadı. Orman ve Maden Ticaret ve Ziraat Nezareti, çekirge itlafı işinin bölge halkına yaptırılmasını uygun gördü (BOA. BEO. 4341/325522, 15 R 1333, 2 Mart 1915). Amele taburlarının yol inşasıyla meşgul oldukları zamanlar, çekirge itlafına yetişememeleri üzerine, bu görev yine bölge ahalisine sevk ediliyordu. Dördüncü Kolordu Amele Taburları mühim yolların inşasıyla meşgul oldukları için Aydın dâhilindeki çekirge tohum ve sürfelerin itlafına sevkleri uygun bulunmadığından, bölge ahalisine celp edilerek işin yaptırılması istenildi. (BOA. BEO. 4343/325687, 28 R 1333, 4 Mart 1916). Dinar ve Denizli hududunda görülen çekirgenin itlafı işinde istihdam edilmek üzere 200 kişilik amele taburu talep edildi. Harbiye Nezareti ise amele taburlarının yol yapımı için kullanıldığını belirten bir yazı yazarak bölgeye askeri müfreze gönderileceğini bildirdi. Askeri müfrezenin giderlerinin çekirge tahsisatından karşılanacağı belirtildi.

Karahisar hududu üzerindeki çekirgelerin yok edilmesi için öncelikle amele taburları talep edildi. Fakat amele taburu yetersiz kalınca bu defa askerlere de ihtiyaç duyulması üzerine Eskişehir Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf gönderilerek asker takviyesi istendi (BOA. DH. İ. UM. EK.16/21, 09 Ş 1334, 11 Haziran 1916).

Aynı dönemde birkaç mahalde birden çekirge istilası olduğu durumlarda, amele taburları adeta paylaşılıyordu. Bir taburun iki farklı afet için talep edildiği durumlar yaşanıyor. Buna bir örnek olarak, Burdur livasında görülen çekirgelerin itlafında Antalya tarafında çalışan Alanya amele bölüğünden istifade edilmek istenmesi gösterilebilir. Fakat adı geçen bölük Antalya'ya nakledilmiş olduğundan, Burdur Mutasarrıflığı tarafından Antalya'da zaten Bucak amele taburu ve askerinin mevcut olduğu, Burdur'da ise bir takviye bulunmadığı hatırlatılarak, Bucak amele taburunun iadesi, bunun mümkün olmaması durumunda ise buraya en yakın mahalden başka bir amele bölüğünün veya müfreze askerinin sevk edilmesi istenildi (BOA. DH. İ. UM. EK.32/40, 20 B 1335, 12 Mayıs 1917, Lef 3). Çekirge istilasının bertaraf edilmesi amacıyla gereken önlemleri sağlamak ve çekirge tohumu toplamak için Ziraat Nezareti tarafından bir komisyon kuruldu ve 13 amele taburu çekirge itlafı için Bolu'da görevlendirildi. Bolu Mutasarrıflığı, Harbiye Nezareti'ne livanın hiçbir yerinde artık çekirge afeti olmadığını bildiren bir telgraf gönderdi. Bunun üzerine 13 amele taburunun başka yerlere sevkine karar verildi (BOA. DH. İ.UM. 56/15, H. H.19 Ra 1334, 25 Ocak 1916).

Amelelerin çekirge itlafında kullanılmalardaki en önemli işleyiş sorunu, iaşelerinin sağlanması konusuydu. Harbiye Nazırlığı, çekirge itlafı yapılacak mahallerin askeri kıtalarının, aynı zamanda amele taburlarının da iaşe ihtiyacını karşılamasını öngörmüştü. Fakat askeri kıta bulunmadığında ilgili mahalli hükümet iaşeyi sağlamakla memur kılındı. Mahalli idareler bu durumdan şikâyetçi olmuş, yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanamadığı bir ortamda amele taburlarının durumu iyice zorlayacağı şeklinde şikâyetler merkeze ulaşmıştır (BOA. DH. İUM. 56/22, 13 Ca 1334, 18 Mart 1916). Bu yazışmalardan biri, iaşe sorununun çözümünü göstermesi açısından önemlidir. Çekirge itlafında istihdam olunmak üzere kaza ve nahiyelerin merkezlerine sevk olunacak amele taburlarının iaşelerini karşılayacak askeri kıta bulunmaması, asker şubelerinin bu işlemlerle meşgul olmadığı ve amelelerin başında zabıt ve hesap memuru da olmamasından dolayı iaşelerinin vilâyete verilecek çekirge itlafı tahsisatından ödenmesi istenildi. Amele taburlarının çekirge itlafında istihdam edilecekleri sürece ücretlerinin bütçeye dâhil çekirge itlafı tahsisatından yevmiye verilmek suretiyle iaşe edilmelerinin temini talep edildi (BOA. DH. İ. UM. 56/19, H.12 R 1334, 17 Şubat 1916). Bu konuda devam eden yazışmalarda Harbiye Nezareti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda çekirge itlafında çalıştırılacak amele taburu fertlerinin iaşesinin askeri merkez bulunmayan yerlerde bu ihtiyaçlarının giderilmemesi halinde kendilerinden istenen hizmetin gerçekleştirilemeyeceği ve bu durumun taburların geri

aldırılmasıyla sonuçlanacağına dikkat çekilerek, askeri iâşe merkezi bulunmayan yerlerde iâşenin mahalli hükümet tarafından tedarik edilmesi talep edildi (BOA. DH. İ.UM. 56/24, 18 Ca 1334, 23 Mart 1916).

Amele taburu fertlerinin iâşesinin mahalli hükümet tarafından temin edilmesi zordu. Çekirge istilası nedeniyle ahalinin iâşe temininde zorlanması nedeniyle mahalli idareler amele taburlarının ihtiyaçlarının daha önce olduğu gibi askeriye tarafından teminini talep ediyordu. Bu konuda Aydın Vilâyeti bir telgrafla durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Telgrafta, ahalinin dahi iâşe temininde zorluk çektiği bir dönemde, çekirge itlafına istihdam edilen amele taburlarının bu ihtiyacının karşılanmasının imkânsız olduğu bahsedildi. Bu nedenle amele taburlarının iâşesinin daha önce olduğu gibi askeriye tarafından temini talep edildi (BOA. DH. İ. UM.56/22, H. 13 Ca 1334, 18 Mart 1916). İâşe teminindeki zorluğun yanı sıra zahire talebindeki karışıklıklar çekirgeyle mücadele edilen yerlerde konu oldu. Mahalli idareler, bu tür durumlarda ihtiyaçları askeriyenin karşılamasını istiyorlardı. Bu duruma Karesi Mutasarrıflığı ile yapılan yazışmalar örnektir. Buna göre çekirge itlafına memur amele taburlarından başka erzak nakliye kolu, inşaat amele bölük ve taburları gibi birçok müfrezeler mevcuttu ve bunların her birinin ayrı ayrı müracaat ederek zahire talep etmelerinin karışıklığa yol açıyordu. Bu nedenle Karesi Mutasarrıfı tarafından tamamının ihtiyaçlarının askeri iâşe komisyonları vasıtasıyla toptan karşılanması talep edildi (BOA. DH. İ. UM. 56/21, H.10.05.1334, M.15 Mart 1916).

İâşe sorunu özellikle askeriye olmayan mahallerde çözümsüz kaldı, hatta amele taburlarındaki bazı fertlerin memleketlerine dönmesine izin verilmesine yol açtı. Suriye Valisi Rifat Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği şifrede, Şam'a tehcir edilen otuz binden fazla Ermeni arasından amele taburlarında istihdam olunanların fırsat buldukça düşman tarafına geçmekte olduklarını belirterek, iâşe darlığı nedeniyle bunların memleketlerine dönmelerine izin verilmesini talep etti (BOA. DH. EUM. 74/73, 30 Zilkade 1336, 6 Eylül 1918). Amele taburlarındaki fertler, kendilerini askeri düzenin dışında görüyor, iâşe ve ücret gibi hakların yanı sıra bazı durumlarda dini inançlarıyla ilgili taleplerde de bulunabiliyorlardı. Edirne'deki çekirge afetinin önlenmesi ve çekirge tohumlarının imhası için görevlendirilen amele taburundaki Museviler'in cumartesi günleri çalıştırılmamalarına dair Hahambaşı, Dahiliye'den talepte bulunması buna bir örnektir (BOA. DH. İD. 116/88, H.03 Ş 1332, 27 Haziran 1914).

Amele taburları, çekirge istilasında ahalinin yetişemediği durumlarda afet yönetiminde askeri birliklerin kullanılmadığı yerlerde büyük katkı sağlıyor, fakat işleyişte iâşe sorunları, taburlardaki fertlerin askeri disiplinden uzak davranışlarının yol açtığı mahsurlar mahalli yöneticileri güç durumda bırakabiliyordu. Olumsuz yanlarına rağmen, amele taburları çekirge afetinin yaşandığı durumlarda hızlı hareket etme prensibiyle davranan Osmanlı merkez ve mahalli idaresinin ahali ve askerden sonraki seçeneği oldu. İdare, çekirge afeti yönetiminde harp döneminde eldeki en uygun işgücü olması nedeniyle amele taburlarına yöneldi.

6. SONUÇ

Osmanlı toprakları, coğrafi konumu dolayısıyla sıkça çekirge istilasına maruz kaldı. İstilalar karşısında bir afet yönetimi olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren organize olan Osmanlı yönetimi, çekirge istilası durumunda ilk tedbir olarak çekirgenin ve yumurtalarının toplanıp itlaf edilmesini öngörüyordu.

Çekirgenin yok edilmesinde öncelikle yerel halk kullanılıyor, onların yetmediği yerde ise askeri güçlere başvuruluyordu. I. Dünya Savaşı sırasında askerin harpte olması nedeniyle çekirge ile mücadelede amele taburlarına başvuruldu. Yaşlı erkek nüfus ile silahaltına alınmayan gayrimüslimlerden oluşan cephe gerisi hizmet sınıfı olarak amele taburları yol, köprü yapımı, madencilik gibi işlerden sorumluydu. Kolordu kumandanlıklarına bağlı olan amele taburlarından

çekirge itlafında sıkça yararlanıldı. Çekirge yumurtalarının toplanması, sürülerin etkisiz hale getirilmesi gibi işlerde takviye edilen amele taburlarına ilgi fazla olduğu için bazı durumlarda talep edilen her mahale yetişemiyorlardı. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, amele taburlarının öncelikli görevleri kara ve demiryolu yapımı, köprü onarımı gibi işlerdi. Bu gibi işlerle meşgul olan bir tabur çekirge itlafı için çağrıldığında ordu kumandanlıkları bu talebi geri çeviriyorlardı. Amele taburları yine de çekirge afetinde ahalinin yetmediği yerde başvuru en önemli işgücüyüdü.

Amele taburlarının çekirge itlafında etkin olarak kullanılmasının yanı sıra, bazı işleyiş sorunları da yaşanıyordu. Yönetimin karşı karşıya geldiği en büyük sorunlardan birisi iâşe konusuydu. Amele taburlarındaki fertlerin iâşesinin ordu komutanlıkları olmadığı yerlerde mahalli idarelerce temini isteniyor, mahalli yönetimler ise halkın iâşesinin bile zor karşılandığı harp döneminde amele taburlarının ihtiyaçlarını gidermenin zorluğundan şikâyet ediyorlardı. Taburların sayıca yetersizliği, firar meselesi, iâşe ve barınma sorunları çekirge mücadelesinde etkin olarak kullanılmamasına sebebiyet verse de; amele taburları çekirge felaketinde ahalinin yetmediği yerlerde etkili oldu. Amele taburları, I. Dünya Savaşı sırasında çekirge mücadelesinde etkin bir şekilde kullanılmış, cephe gerisi hizmetlerinin bir parçası olarak çekirge itlafında çalıştırılarak zirai kıtlığın önüne geçilmesinde pay sahibi olmuşlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi)

- A . AMD. 19/3, 24 B 1266, 5 Haziran 1850
- A.MKT. UM. 102/6, 08 N 1268, 26 Haziran 1852
- A. MKT. MVL.101/69, 22 S 1275, 1 Ekim 1858
- BEO. 4341/325522, 15 R 1333, 2 Mart 1915
- BEO. 4343/325687, 28 R 1333, 4 Mart 1916
- BEO. 4464/334795, 24 Ca 1335, 18 Mart 1917
- BEO. 4232/317393, 20 Z 1331, 20 Kasım 1913
- DH. EUM. 38/10, 06 Ş 1335, 28 Mayıs 1917
- DH. EUM. 74/73, 30 Zilkade 1336, 6 Eylül 1918
- DH. HMS. 19/24, H 9 Z 1331, 9 Kasım 1913
- DH. İ. UM. 4/43, 08 B 1334, 9 Temmuz 1916
- DH. İ. UM. 56/5, 27 B 1333, 10 Haziran 1915
- DH. İ. UM. 56/12, H. 26 M 1333, 14 Aralık 1914
- DH. İ. UM. 56/15, H.19 Ra 1334, 25 Ocak 1916
- DH. İ. UM. 56/18, 25 Ra 1334, 31 Ocak 1916
- DH. İ. UM. 56/19, H.12 R 1334, 17 Şubat 1916
- DH. İ. UM. 56/21, H.10.05.1334, M.15 Mart 1916

- DH. İ.UM. 56/22, 13 Ca 1334, 18 Mart 1916
- DH. İ. UM. 56/24, 18 Ca 1334, 23 Mart 1916
- DH. İ. UM. 56/34, 22 B 1334, 25 Mayıs 1916
- DH. İ. UM. 56/39, 20 N 1334/21 Temmuz 1916
- DH. İ. UM. EK. 16/21, 09 Ş 1334, 11 Haziran 1916
- DH. İ. UM. EK. 24/42, 9 M 1335, 5 Kasım 1916
- DH. İ. UM. EK. 32/40, 20 B 1335, 12 Mayıs 1917
- DH. İ. UM. 89/1, 24 R 1334, 29 Şubat 1916
- DH. ŞFR. 518/114, 21 S 1332, 19 Ocak 1914
- DH. ŞFR. 76/243,01 Ş 1335, 23 Mayıs 1917
- DH. SYS. 123/14, 28 L 1332, 19 Eylül 1914
- DH. UMVM. 73/38, 24 R 1335, 29 Şubat 1916
- DH. İD. 16/88, H.03 Ş 1332, 27 Haziran 1914
- İ. DUİT. 77/18, 15 Ca 1334, 20 Mart 1916
- İ. MVL. 179/5069, H.25 B 1266/6 Haziran 1850
- İ. ŞD. 2/65, 02 M 1285, 25 Nisan 1868
- MV. 196/37, H 13 R 1333, 28 Şubat 1915
- ŞD. 520/21, H 11 M 1313, 4 Temmuz 1895
- ŞD. 522/41, 13 M 1314, 24 Haziran 1896

Asan, H. (2017). "Diyarbakır Vilayeti'nde Meydana Gelen Çekirge Afetleri (1886-1919)", *History Studies*, Volume 9, Issue 4, s. 1-18.

Aydın, M. (2018). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Aydın Vilayeti'nde Çekirge İstilaları*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Balamir, S. (1952). "Türkiye'de Fas Çekirgesi Durumu (1939 - 1951)", *Bitki Koruma Bülteni*, Sayı 1: s.11-16.

Baytımur, S. O. (2022). "The Locust Invasions In The Island Of Cyprus And Its Social And Economic Affects (1750-1840)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences Bahar Spring 2022, Sayı Number 29, 259-273*, <https://doi.org/10.56597/kausbed.1076957>

Baytımur, S.O, Tatar, O. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları ve Sosyo-Ekonomik Hayata Etkileri (1789/1839)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 23, s. 325/347.

Boher (1334). *1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir*, Matbaa-i Osmaniye.

Bukarlı, E.(2020). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları: Mardin Örneği", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(2), s. 81-90.

Çavuş, Remzi (2017). "Osmanlı Devleti'nde Çekirgelere Karşı Mücadele (1908-1918)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt XVIII/2: 59-76.

Demir, A. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *Erdem*, (67), 33-45.
<https://doi.org/10.32704/erdem.537440>

Düstur (133). 2. Tertib, 5. Cilt, Dersaadet Matbaası.

Gönüllü, A.R. (2012). "Konya Vilâyetinde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917)", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, s. 1-41.

Gökmen, E. (2010). Batı Anadolu'da Çekirge Felaketi, Belleten, Nisan 2010, Cilt 74-Sayı 269, s. 127-180.
Karagöz, M. (2019). "Birinci Dünya Savaşı'nda IV. Ordu Menziline Amele Taburları", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 15, Sayı 30, s. 379-415. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrti.620973>

Köksal, O. (1987). *Mükellefiyet-i Askeriyye Kanun-ı Muvakkati 29 Nisan 1330, Osmanlı Devleti'nde Asker Almada Son Durum*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Lüleci, A. (2020). "Bir Zamanlar Bolu İkinci Amele Taburu (1914-1918)", *BAİBU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2/Güz: s. 761-777. <https://doi.org/10.11616/basbed.v20i56819.784857>

Mutlu, C. (2006). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburları 1914-1918*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özdemir, Z. (1994). *Birinci Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özer, S. (2016). *Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1915)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sarıçelik, K. (2017). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teke Sancağında Tarımsal Üretimi Artırma Çabaları, *OTAM*, 42/Güz 2017, s. 149-168.

Tercüman-ı Hakikat, 19 Receb 1298/17 Haziran 1881.

Tercüman-ı Hakikat, 23 Receb 1298/21 Haziran 1881.

T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1993). *Musul Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Osmanlı Arşive Daire Başkanlığı Yayın No: 11, Ankara.

Yıldırım, M.A. (2014-a). "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", *Gaziantep University Journal of Social Sciens*, Vol.13(4): 1017-1042.

Yıldırım, M.A. (2014-b). "XIX. Yüzyıl Sonlarından İtibaren Halep Vilayeti'nde Çekirge İstilalarına Dair Notlar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XIX, s. 535-560.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh605>

EK-1. Çekirge Mücadelesinde Kullanılan Amele Taburlarının Cetveli

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

عمد طابور لرینک صورت تقسیماتی مهله جدولدر

نوع	نظ	امتی قضا	نظ	امتی قضا	نظ	امتی قضا	کتابخانه
		از بر رز سنجی		دزلی لوسر		صافه لوسر	
	۵۰۰	قوسه لاه قضا	۵۰۰	دزلی دهن قضا	۵۰۰	نظ قضا	۱
	۱۰۰۰	اورده	۵۰۰	طوسی	۵۰۰	قضا	۲
	۲۰۰	نفع صبا	۶۰۰	بولانه	۴۰۰	آلاشه	۳
	۱۵۰۰	برغمه	۱۰۰۰	چاله	۸۰۰	قولم	۴
	۱۰۰۰	نیف	۴۰۰	غوی قضا	۲۰۰	آحصار	۵
	۱۰۰۰	تیره	۵۰۰	ای کوی	۵۰۰	صالحی	۶
	۲۰۰	اورله	۲۰۰	آیدیه سنجی	۷۰۰	کوردی	۷
	۲۰۰	باغدا	۲۰۰	نایله قضا	۱۵۰۰	آکر	۸
	۲۰۰	سمنه	۴۰۰	قوسه صوم	۲۰۰	صوم	۹
	۲۰۰	طوباک			۵۰۰	سویج	۱۰
	۲۰۰	از بر رز قضا	۶۰۰		۵۶۰۰	نظ	
	۱۰۰	دزله دره					
	۱۰۰	دوه کی کوزج چوقورده سنجی					
	۶۶۰۰	کجه استخارجه اجهت لاه					

اصال
 نظ
 ۵۶۰۰ صافه سنجی
 ۲۰۰ دزلی
 ۶۰۰ آیدیه
 ۶۶۰۰ از بر رز
 ۱۶۰۰۰ نظ

OSMANLI ARŞİVİ
 BEO
 4345 325522 3